

QURILISH MATERIALLARI ISHLAB CHIQUARISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING O'RNINI KENGAYTIRISH YO'LLARI

VIEWS OF FOREIGN SCHOLARS ON THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN THE CONSTRUCTION MATERIALS INDUSTRY

¹**Nurboboyev Alisher
Mirzohid o'g'li**

¹*Qarshi shahar Tibbiyot birlashmasi Markazlashgan
moliya-buxgalteriya bo'limi hisob-kitob hisobchisi*

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Mazkur maqolada O'zbekistonda qurilish materiallari sanoatini rivojlantirish va ushbu tarmoqda kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlik subyektlarining ishtirokini kengaytirishning nazariy va amaliy masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, tarmoqda mavjud bo'lgan moliyaviy, texnologik va logistik muammolar o'rganilib, ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar hamda 2030-yilgacha bo'lgan prognoz ko'rsatkichlari ishlab chiqilgan.

Eng. - This article analyzes the theoretical and practical issues of developing the construction materials industry in Uzbekistan and expanding the participation of small business and private entrepreneurship entities in this sector. Furthermore, the existing financial, technological, and logistical problems of the industry are studied, scientifically grounded proposals for their elimination are developed, and forecast indicators up to 2030 are presented.

Kalit so'zlar: Keywords:

❖ *qurilish materiallari sanoati, kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, hududiy xomashyo bazasi, kooperatsiya, investitsiya, prognoz.*

❖ *construction materials industry, small business, private entrepreneurship, regional raw material base, cooperation, investment, forecast.*

Kirish.

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi va raqobat muhitining keskinlashuvi sharoitida har bir davlatning barqaror taraqqiyoti uning ichki imkoniyatlari, xususan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiyotdagi ishtirok darajasi bilan belgilanadi. O'zbekistonda ham keyingi yillarda bozor munosabatlarini yanada chuqurlashtirish, xususiy sektorga keng yo'l ochish va uning huquqiy kafolatlarini mustahkamlashga qaratilgan tub islohotlar izchil amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamli bunyodkorlik ishlari, yangi shaharchalar, zamonaviy uy-

joylar, sanoat korxonalari va ijtimoiy infratuzilma obyektlarining barpo etilishi qurilish materiallari sanoatiga bo'lgan talabni kundan-kunga oshirib yubormoqda.

Qurilish materiallari sanoati mamlakatimiz iqtisodiyotining yetakchi tarmoqlaridan biri bo'lib, u nafaqat qurilish majmuasining uzluksiz ishlashini ta'minlaydi, balki ko'plab turdosh tarmoqlarning rivojlanishiga ham turtki beradi. Mazkur tarmoqning o'ziga xos xususiyati shundaki, u hududlardagi mavjud mahalliy xomashyo bazasidan (qum, shag'al, ohak, gil, tosh turlari va boshqalar) samarali foydalanish imkonini beradi. Shu boisdan ham, mazkur sohada yirik

sanoat korxonalari bilan bir qatorda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining faoliyat yuritishi iqtisodiy jihatdan ham, ijtimoiy jihatdan ham juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda kichik biznes subyektlari o'zining tashkiliy-huquqiy shakllarining moslashuvchanligi, bozor konyunkturasidagi o'zgarishlarga tezkorlik bilan munosabat bildira olishi hamda boshqaruv tizimining soddaligi tufayli qurilish materiallari bozorida muhim o'rin egallamoqda. Ayniqsa, hududlardagi chekka tumanlar va qishloq joylarida qurilish materiallarining yangi turlarini o'zlashtirish, aholining shaxsiy uy-joy qurilishiga bo'lgan ehtiyojini qondirish hamda yangi ish o'rinlarini yaratishda kichik tadbirkorlikning hissasi salmoqli. Shunga qaramay, zamonaviy bozor talablari, energiya tejamkor va ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarish zarurati kichik biznes subyektlari oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda.

Tarmoqda mavjud bo'lgan ayrim muammolar — moliyaviy resurslardan foydalanishdagi cheklovlar, texnologik jihatdan eskirgan uskunalar, xalqaro sifat standartlariga to'liq o'tishdagi qiyinchiliklar hamda infratuzilma ta'minotidagi to'siqlar kichik biznesning mavjud salohiyatini to'laqonli ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qilmoqda. Shu sababli, qurilish materiallari ishlab chiqarishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining o'rnini yanada kengaytirish, ularni moliyaviy, texnologik va tashkiliy jihatdan qo'llab-quvvatlashning zamonaviy mexanizmlarini ishlab chiqish hamda joriy etish bugungi kunning eng dolzarb ilmiy-amaliy vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada aynan shu masalalarni tahlil qilish va ularni hal etish yo'llarini yoritishga alohida e'tibor qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Michael E. Porter kichik biznesning raqobatbardoshligini hududiy sanoat klasterlari, kooperatsiya va mahalliy ishlab

chiqaruvchilar o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirish bilan bog'laydi. Uning fikricha, kichik korxonalar yirik ishlab chiqaruvchilar, yetkazib beruvchilar va xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar bilan samarali hamkorlik qilganda bozor imkoniyatlaridan yaxshiroq foydalanadi [1]. Qurilish materiallari ishlab chiqarishda bunday yondashuv mahalliy xomashyo, texnologiya va logistika imkoniyatlarini birlashtirishga xizmat qiladi. Shu sababli kichik biznesni sanoat klasterlariga jalb etish ularning raqobatbardoshligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

David B. Audretsch kichik va o'rta biznesni iqtisodiy o'sish, innovatsiyalar va yangi ish o'rinlarini yaratishning muhim manbalaridan biri sifatida baholaydi. Uning tadqiqotlarida kichik korxonalarining innovatsion faoliyati mahalliy iqtisodiy muhit, bilimlar almashinuvi va tadbirkorlik infratuzilmasiga bog'liqligi ta'kidlanadi [2]. Qurilish materiallari sanoatida bu yangi va energiya tejamkor mahsulotlarni o'zlashtirish, ishlab chiqarish texnologiyalarini takomillashtirish hamda yangi bozorlarni egallash imkonini beradi.

Zoltan J. Acs kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatining hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi ahamiyatiga alohida e'tibor qaratadi. Uning yondashuviga ko'ra, yangi korxonalarining tashkil etilishi raqobatni kuchaytirish bilan birga, hududlarda innovatsiyalar va bandlikning rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi [3]. Qurilish materiallari ishlab chiqarishda mahalliy xomashyo bazasiga tayangan kichik korxonalarni rivojlantirish hududlarning ishlab chiqarish salohiyatidan samarali foydalanish imkonini beradi.

Ha-Joon Chang sanoat siyosati va davlat tomonidan ishlab chiqarish salohiyatini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlashning ahamiyatini ko'rsatadi. Uning fikrlariga ko'ra, rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda davlatning infratuzilma, texnologiya, moliyalashtirish va sanoat kooperatsiyasini rivojlantirishga ko'maklashishi mahalliy korxonalarining

raqobatbardoshligini oshirishi mumkin [4]. Bu yondashuv qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi kichik biznesni texnologik modernizatsiya qilish va zamonaviy standartlarni joriy etishda qo'llanishi mumkin.

Biroq, mavjud ilmiy adabiyotlar va manbalarining tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jadal rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kichik biznes subyektlarining qurilish materiallari bozoridagi ishtirokini kengaytirishning yangi usullari, xususan, moliyalashtirishning muqobil mexanizmlari va raqamli platformalardan foydalanish masalalari hali yetarlicha o'rganilmagan. Shu bois, mazkur maqolada aynan shu bo'shliqlarni to'ldirishga va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga e'tibor qaratildi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu maqolani tayyorlash jarayonida ilmiy bilishning umumiy va maxsus usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy va uslubiy asosini tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish hamda statistik ma'lumotlarni tahlil qilish prinsiplari tashkil etadi.

Tadqiqot doirasida quyidagi metodik yondashuvlar qo'llanildi:

- ❖ Tizimli va kompleks yondashuv: Qurilish materiallari sanoati va undagi kichik biznes subyektlarining faoliyatini yagona iqtisodiy tizim sifatida o'rganish, tarmoqqa ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarni birgalikda baholash imkonini berdi.

- ❖ Statistik va qiyosiy tahlil: Tarmoqdagi mavjud ko'rsatkichlar, kichik biznesning umumiy hajmda tutgan ulushi hamda yuzaga kelayotgan muammolarni raqamlar va dinamik o'zgarishlar asosida qiyosiy o'rganishda foydalanildi.

- ❖ Mantiqiy umumlashtirish va induksiya-deduksiya: Mavjud ilmiy adabiyotlar sharhi, xorijiy tajribalar hamda amaliy muammolardan kelib chiqqan holda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining

o'rnini kengaytirish bo'yicha xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Mazkur metodologik baza tadqiqot natijalarining ishonchiligi, ilmiy asoslanganligi hamda amaliy ahamiyatga egaligini ta'minlashga xizmat qildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

O'zbekistonda so'nggi yillarda qurilish materiallari sanoatini rivojlantirish, xususan, ushbu tarmoqda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari ishtirokini kengaytirish borasida amalga oshirilgan islohotlar muayyan ijobiy natijalarni bermoqda. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, tarmoqdagi umumiy mahsulot ishlab chiqarish hajmida kichik tadbirkorlik subyektlarining ulushi yildan-yilga ortib bormoqda, biroq mavjud salohiyatni to'laqonli ro'yobga chiqarish uchun hal etilishi lozim bo'lgan qator tizimli masalalar saqlanib qolmoqda.

Statistik ma'lumotlar va hududiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, qurilish materiallari sanoati mamlakatimiz sanoatining eng tez rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biriga aylandi. Kichik biznes subyektlari o'zlarining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda mahalliy xomashyo bazasidan foydalanish samaradorligini oshirish hamda hududiy diversifikatsiyani ta'minlashda sezilarli natijalarga erishmoqda. Respublika hududlarida mavjud bo'lgan qum, shag'al, ohak toshlari, keramzit va g'isht xomashyolari asosida faoliyat yurituvchi kichik korxonalar soni ko'payib, Toshkent viloyati, Farg'ona vodiysi, Samarqand va Qashqadaryo viloyatlarida zamonaviy pardozlash materiallari, issiqlik izolyatsiya qiluvchi mahsulotlar hamda devorbop materiallar ishlab chiqarish o'zlashtirildi.

Tadqiqot doirasida olib borilgan so'rovnomalar va ekspert tahlillari kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining kengayishiga to'sqinlik qilayotgan asosiy muammolarni aniqladi. Jumladan, moliyaviy

resurslar tanqisligi va yuqori xarajatlar tarmoqdagi asosiy to'siqlardan biridir. Kichik korxonalar uchun zamonaviy xorijiy asbob-uskunalarni xarid qilish, xalqaro sifat standartlarini joriy etish va energiya resurslari bilan ta'minlanish yuqori investitsiyalarni talab qiladi. Tijorat banklari tomonidan taqdim etilayotgan kreditlar foiz stavkalarining yuqoriligi va talab qilinadigan garov ta'minoti hajmining kattaligi ko'plab tadbirkorlarning yangi loyihalarni boshlashiga g'ov bo'lmoqda.

Shuningdek, qurilish materiallari ishlab chiqarish yuqori energiya sarfini talab qilishi sababli, elektr energiyasi va tabiiy gaz narxlarining o'zgarishi kichik korxonalar mahsulotlarining tannarxiga bevosita ta'sir ko'rsatib, ularning yirik korxonalar bilan raqobatbardoshligini pasaytirmoqda. Infratuzilma va logistika muammolari ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda, chunki ko'plab kichik sanoat zonalar yoki xususiy ishlab chiqarish obyektlari to'laqonli muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlari bilan yetarli darajada ta'minlanmagan.

Tarmoqdagi mavjud muammolarni bartaraf etish va kichik biznes subyektlarining o'rnini yanada kengaytirish maqsadida yirik qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi zavodlar atrofida kichik tadbirkorlik subyektlarini birlashtiruvchi sanoat klasterlarini tashkil etish zarur. Bu orqali kichik korxonalar yirik korxonalarning xomashyo va yarim tayyor mahsulotlarga bo'lgan ehtiyojini qondiradi hamda transport xarajatlarini sezilarli darajada kamaytiradi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, xomashyo xarid qilish va tayyor mahsulotlarni sotishda elektron birja savdolari hamda maxsus B2B platformalaridan keng foydalanishni yo'lga qo'yish lozim. Kichik biznes subyektlariga o'z mahsulotlarini qo'shni davlatlar bozorlariga chiqarishda logistika xarajatlarini qoplash bo'yicha subsidiyalar ajratish va xalqaro ko'rgazmalarda ishtirok etish uchun qulay sharoitlar yaratish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, qurilish materiallari sanoatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining rolini oshirish uchun nafaqat moliyaviy yordam ko'rsatish, balki ularni texnologik jihatdan modernizatsiya qilish, infratuzilma bilan ta'minlash va zamonaviy bozor mexanizmlariga integratsiyalashga qaratilgan kompleks yondashuvni tatbiq etish lozim.

Yuqorida keltirilgan 1-jadval qurilish materiallari sanoatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan asosiy muammolarni, ular bilan bog'liq imkoniyatlarni hamda ushbu muammolarni bartaraf etishning amaliy mexanizmlarini tizimli ravishda ochib beradi. Jadvalda keltirilgan yo'nalishlarning chuqur tahlili quyidagilardan iborat:

Kichik biznes subyektlari faoliyatini kengaytirishdagi eng asosiy to'siqlardan biri moliyaviy resurslarning cheklanganligidir. Tijorat banklari tomonidan taqdim etilayotgan kreditlar bo'yicha yuqori foiz stavkalari va talab qilinadigan garov ta'minotining kattaligi ko'plab tadbirkorlarning yangi ishlab chiqarish liniyalarini sotib olishiga yo'l qo'ymaydi. Matritsadan ko'rinib turibdiki, bu muammoni hal etishning eng samarali yo'li an'anaviy kreditlash bilan birga lizing mexanizmlari va imtiyozli kredit liniyalarini kengaytirishdir. Xorijiy texnologiyalarni lizing asosida olib kelish aylanma mablag'larga tushadigan yukni kamaytiradi va korxonalarning texnik jihatdan yangilanishini tezlashtiradi.

Qurilish materiallari (sement, ohak, pishirilgan g'isht, keramzit va boshqalar) ishlab chiqarish jarayoni yuqori darajada energiya talab qilishi bilan ajralib turadi. Tarmoqda tabiiy gaz va elektr energiyasi narxlarining o'zgarishi kichik sexlar mahsulot tannarxining keskin oshishiga va ularning yirik zavodlar bilan raqobatda yutqazishiga olib kelmoqda. Matritsa tahliliga ko'ra, bu yerda asosiy imkoniyat muqobil energiya manbalari (quyosh panellari va lokal energiyani tejovchi pechlar) ga o'tishdir. Davlat tomonidan muqobil

energiyani joriy etgan kichik tadbirkorlarga soliq va tarifikatsiya imtiyozlarining berilishi

mahsulot tannarxini pasaytirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi (1-jadval).

1-jadval

Qurilish materiallari sanoatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini rivojlantirishning tahliliy matritsasi*

Muammo va yo'nalishlar	Hozirgi holatdagi qiyinchiliklar	Kichik biznes uchun imkoniyatlar	Amalga oshirish mexanizmlari va yechimlar
Moliyaviy ta'minot va investitsiyalar	Yuqori foizli kreditlar, garov ta'minoti talabining kattaligi va aylanma mablag' tanqisligi.	Lizing va imtiyozli kredit liniyalari orqali ishlab chiqarish quvvatlarini yangilash.	Xorijiy uskunalar uchun uzoq muddatli lizing xizmatlari va kichik sanoat zonalarini ajratish.
Energiya resurslari va tannarx	Tabiiy gaz va elektr energiyasi sarfining yuqoriligi, narxlarning o'zgarishi.	Muqobil energiya manbalari va energiya tejamkor texnologiyalarga o'tish orqali xarajatni kamaytirish.	Quyosh panel va batareyalarini o'rnatgan tadbirkorlarga soliq va energiya tarifikatsiyasida imtiyozlar berish.
Xomashyo va logistika	Mahsulot og'ir bo'lgani sababli uzoq masofaga tashishda transport xarajatlarining yuqoriligi.	Mahalliy kichik konlar bazasidan foydalanib, iste'mol bozoriga yaqin hududlarda sexlar ochish.	Tumanlardagi bo'sh yotgan xomashyo maydonlarini auktsion orqali soddalashtirilgan tartibda tadbirkorlarga berish.
Texnologiya va sifat	Eskirgan uskunalar, xalqaro sifat standartlariga to'liq mos kelmaslik.	Innovatsion va ekologik toza qurilish materiallari (issiqlik izolyatsiyasi, quruq qorishmalar) ishlab chiqarishni o'zlashtirish.	ISO kabi xalqaro standartlarni joriy etish xarajatlarining bir qismini davlat byudjetidan qoplab berish.
Kooperatsiya va bozorga chiqish	Yirik korxonalar bilan aloqalarning zaifligi, mahsulotni sotishda qiyinchiliklar.	Yirik sanoat klasterlari va subpodrat zanjirlariga integratsiyalashish.	Elektron birja savdolari va B2B platformalarida kichik biznesning faol ishtirokini ta'minlash, kooperatsiya yarmarkalarini o'tkazish.

*Muallif tomonidan tarmoq korxonalari faoliyati, statistik ma'lumotlar, ekspert tahlillari hamda ilmiy adabiyotlar asosida shakllantirildi.

Qurilish materiallari og'ir va hajmli mahsulotlar turkumiga kirgani bois, ularni uzoq masofaga tashish logistika xarajatlarini keskin oshirib yuboradi. Kichik biznes vakillari uchun eng katta ustunlik bu — hududlardagi mayda va o'rta konlar bazasidan foydalangan holda iste'mol bozoriga (qurilish obyektlariga) yaqin hududlarda sexlar tashkil etishdir. Matritsada ko'rsatilganidek, tumanlardagi bo'sh yotgan xomashyo maydonlarini elektron auktsionlar orqali soddalashtirilgan tartibda ajratish hududlarda tadbirkorlik faoliyatini jadallashtiradi.

Aksariyat kichik korxonalarda eski uskunalar ishlatilishi sababli mahsulot sifati har doim ham zamonaviy talablarga javob bermaydi. Biroq, zamonaviy va ekologik toza qurilish materiallariga (issiqlik izolyatsiyali plitalar, quruq qorishmalar, chiqindilardan tayyorlangan bloklar) ichki bozorda talab kundan-kunga oshmoqda. Bu borada davlat tomonidan ISO kabi xalqaro standartlarni joriy etish xarajatlarining muayyan qismini subsidiyalash kichik biznesning raqobatbardoshligini keskin oshiradi.

2-jadval

O'zbekistonda qurilish va qurilish materiallari sanoatining rivojlanish dinamikasi hamda 2026–2030-yillarga mo'ljallangan prognoz ko'rsatkichlari* [5]

Yillar	Jami bajarilgan qurilish ishlari hajmi (trln so'm)	Qurilish materiallari ishlab chiqarish hajmining o'sish sur'ati (%)	Kichik biznes subyektlari ulushi / hajmi (trln so'm)	Tarmoqqa yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi (mlrd AQSh dollari)	Yangi tashkil etilgan / rejalashtirilgan kichik korxonalar (dona)
2022	130,7	108,2	74,1%	~0,80	1 100
2023	222,9	111,5	73,5%	~0,95	1 250
2024	259,6	112,4	72,8%	~1,12	1 320
2025	313,8	113,5	72,0%	1,17	1 380
2026 (Prognoz)	365,0	109,2	45,2	1,25	1 400
2027 (Prognoz)	420,0	111,0	54,0	1,40	1 650
2028 (Prognoz)	485,0	112,5	65,5	1,58	1 900
2029 (Prognoz)	560,0	113,8	78,0	1,80	2 200
2030 (Prognoz)	645,0	115,5	93,4	2,05	2 550

*O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi rasmiy yillik hisobotlari, "O'zsanoatqurilishmateriallari" assotsiatsiyasining ma'lumotlari hamda tarmoqning istiqbolli rivojlanish dasturlari ko'rsatkichlari asosida muallif tomonidan umumlashtirilib, hisoblab chiqildi.

Kichik biznesning yirik sanoat korxonalari bilan aloqalari yetarli darajada yo'lga qo'yilmagani ularning mahsulotlarini sotishda qiyinchiliklar tug'diradi. Matritsa shuni ko'rsatadiki, yirik sanoat klasterlari va subpudrat zanjirlarini shakllantirish, elektron birja savdolari hamda B2B platformalaridan keng foydalanish kichik korxonalarni barqaror buyurtmalar bilan ta'minlaydi va mahsulot realizatsiyasini kafolatlaydi.

Keltirilgan umumiy jadval O'zbekistonda qurilish va qurilish materiallari sanoatining o'tgan yillardagi amaliy o'sish sur'atlarini hamda 2030-yilgacha bo'lgan istiqbolli prognoz ko'rsatkichlarini chuqur qiyosiy tahlil qilish imkonini beradi. Tarmoqdagi asosiy makroiqtisodiy tendensiyalar va kichik biznes subyektlarining tutgan o'rni quyidagi yo'nalishlar orqali namoyon bo'ladi:

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatimizda bajarilgan jami qurilish ishlari hajmi yildan-yilga jadal sur'atlarda o'sib bormoqda. Jumladan, 2022-yilda bu ko'rsatkich 130,7 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, prognoz davri oxiriga kelib (2030-yilga borib) 645,0 trillion so'mga yetishi kutilmoqda. Qurilish materiallari ishlab chiqarish hajmining har yili barqaror ravishda 8-11 foiz atrofida o'sib borishi mamlakatda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli bunyodkorlik ishlari, yangi turar-joy massivlari va infratuzilma obyektlarining uzluksiz xomashyo bilan ta'minlanayotganidan dalolat beradi.

2-jadval. Jadvalda kichik tadbirkorlik subyektlarining rolini ikki xil yondashuvda ko'rish mumkin:

❖ O'tgan yillarda (2022–2025-yy.) kichik biznesning umumiy qurilish sohasidagi ulushi 74,1 foizdan 72,0 foizgacha biroz pasayish

tendensiyasini ko'rsatdi. Bu holat yirik sanoat korxonalari, klasterlar va yirik xorijiy investitsiya loyihalarining jadal kirib kelishi hisobiga yirik tarmoq ulushining oshgani bilan izohlanadi.

❖ Shu bilan birga, kelgusi yillarga mo'ljallangan prognozlarda kichik biznes tomonidan mutlaq qiymatda ishlab chiqariladigan mahsulotlar hajmi (trillion so'mda) keskin o'sishi ko'rsatilgan (2026-yildagi 45,2 trln so'mdan 2030-yilda 93,4 trln so'mga yetishi). Bu esa kichik biznes miqdoriy jihatdan o'sibgina qolmay, balki sifat jihatidan ham yiriklashib, o'z salohiyatini kengaytirib borishini bildiradi.

Tarmoqqa yo'naltirilayotgan investitsiyalar hajmining 2022-yildagi 0,80 milliard AQSh dollaridan 2030-yilda 2,05 milliard dollargacha oshishi kutilmoqda. Investitsiyalar oqimining ko'payishi kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlariga zamonaviy texnologiyalarni olib kelish, energiya tejamkor uskunalar va lizing mexanizmlarini joriy etish uchun qulay moliyaviy zamin yaratadi. Natijada, har yili yangi tashkil etiladigan kichik korxonalar va sexlar soni ko'payib (2022-yildagi 1 100 tadan 2030-yilda 2 550 taga yetishi), hududlarda yangi ish o'rinlari yaratilishi va raqobat muhitining yanada sog'lomlashishini ta'minlaydi.

3-jadval

O'zbekiston Respublikasi hududlari kesimida qurilish materiallari ishlab chiqarish va kichik biznes subyektlarining faoliyat ko'rsatkichlari [5] (2025-2026-yillar holatiga)

Hududlar	Hududiy sanoat mahsulotlarida qurilish materiallarining ulushi (%)	Kichik biznes subyektlari ulushi (umumiy tarmoqda, %)	Asosiy ixtisoslashuv va ustuvor qurilish materiallari turlari	Kichik sexlar va korxonalar soni (taxminiy dona)
Toshkent shahri va Toshkent viloyati	24,5	62,0	Sement, gazobeton bloklar, quruq qurilish qorishmalari, pardozlash materiallari	780
Farg'ona vodiysi (Andijon, Namangan, Farg'ona)	21,0	78,5	Pishirilgan g'isht, ohak, keramzit, oyna va alyuminiy profillar	920
Samarqand va Jizzax viloyatlari	15,5	74,0	Granit, marmar, bazalt toshlari, shag'al-qum aralashmalari, g'isht	610
Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlari	13,8	76,2	Ohak, gips, sement xomashyosi, devorbop materiallar	540
Navoiy va Buxoro viloyatlari	12,2	68,0	Qurilish qumi, temir-beton konstruksiyalari, issiqlik izolyatsiya materiallari	460
Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloyati	13,0	81,0	Mahalliy gil asosidagi g'isht, qum-shag'al mahsulotlari, yengil devor bloklari	490
Jami / O'rtacha ko'rsatkich	100,0	73,3 (o'rtacha)	Hududiy xomashyo bazasiga asoslangan zamonaviy materiallar	3 800

Keltirilgan hududiy kesimdagi tahliliy jadval O'zbekistonda qurilish materiallari

sanoati va kichik biznes subyektlarining joylashuvi, ularning ixtisoslashuvi hamda

hududlar bo'yicha salohiyatini aniq ochib beradi. Hududlar bo'yicha olib borilgan qiyosiy tahlillar quyidagi muhim xulosalarni chiqarish imkonini beradi:

Toshkent mintaqasi respublika hududiy sanoat mahsulotlarida qurilish materiallarining eng yuqori ulushiga (24,5 foiz) ega. Bu hududda yirik shaharsozlik loyihalari, ko'p qavatli uylar qurilishi va investorlarning faolligi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, kichik biznes ulushi 62,0 foizni tashkil etib, bu yerda yirik zavodlar bilan bir qatorda innovatsion yo'nalishdagi kichik korxonalar ko'proq rivojlangan. Toshkentda gazobeton bloklar, quruq qurilish qorishmalari va zamonaviy pardozlash materiallarini ishlab chiqaruvchi 780 ta kichik sex va korxonalar faoliyat yuritmoqda.

Farg'ona vodiysi viloyatlari (Andijon, Namangan, Farg'ona) kichik biznes subyektlarining ulushi bo'yicha respublikada yetakchi o'rinlardan birini egallaydi (78,5 foiz). Vodiya aholi zichligi va shaxsiy uy-joy qurilishiga bo'lgan yuqori talab tufayli pishirilgan g'isht, ohak, keramzit, oyna va alyuminiy profillar ishlab chiqarishga ixtisoslashgan kichik korxonalar soni eng ko'p – 920 tani tashkil etadi. Bu hududda kichik biznesning egiluvchanligi mahalliy xomashyo bazasidan maksimal darajada foydalanish imkonini bermoqda.

Samarqand, Jizzax, Qashqadaryo, Surxondaryo, Navoiy va Buxoro viloyatlari o'zlarining boy tabiiy konlari bilan ajralib turadi:

❖ Samarqand va Jizzaxda granit, marmar, bazalt toshlari va shag'al-qum aralashmalarini qayta ishlash bo'yicha 610 ta kichik korxona mavjud bo'lib, ularning tarmoqdagi ulushi 74,0 foizni tashkil qiladi.

❖ Qashqadaryo va Surxondaryoda ohak, gips va sement xomashyosiga ixtisoslashgan 540 ta kichik sex faoliyat yuritib, kichik biznesning ulushi 76,2 foizga teng. Bu hududlar yirik sanoat obyektlarini xomashyo bilan

ta'minlashda muhim kooperatsiya bo'g'ini hisoblanadi.

❖ Navoiy va Buxoroda qurilish qumi, temir-beton konstruksiyalari va zamonaviy issiqlik izolyatsiya materiallari ishlab chiqarish yo'lga qo'yilgan (460 ta korxona, kichik biznes ulushi 68,0 foiz).

Mazkur mintaqada kichik biznes subyektlarining ulushi eng yuqori ko'rsatkichlardan biriga ega (81,0 foiz). Uzoq masofalarga transport xarajatlarini kamaytirish maqsadida bu yerda asosan mahalliy gil asosidagi g'isht, qum-shag'al mahsulotlari va yengil devor bloklarini ishlab chiqaruvchi 490 ta kichik sexlar faoliyat ko'rsatmoqda. Bu hududlarda kichik tadbirkorlik chekka tumanlarni qurilish materiallari bilan uzluksiz ta'minlashning asosiy mexanizmi bo'lib xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, hududiy tahlil shuni ko'rsatadiki, qurilish materiallari sanoatida kichik biznes subyektlari har bir hududning tabiiy xomashyo xususiyatlari va mahalliy iste'mol bozorining talabidan kelib chiqqan holda bir tekis taqsimlangan bo'lib, ular hududiy iqtisodiyotni barqarorlashtirishda asosiy katalizator vazifasini bajarmoqda.

Xulosa va takliflar.

Qurilish materiallari sanoatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining ishtirokini kengaytirish mamlakatimiz iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlash, hududlarni jadal rivojlantirish va aholining zamonaviy qurilish mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini qondirishning muhim strategik omili hisoblanadi. Olib borilgan tahlillar va o'rganishlar natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

Birinchidan, kichik biznes subyektlari o'zlarining moslashuvchanligi va hududiy xomashyo bazasidan foydalanish imkoniyatlari tufayli tarmoqning diversifikatsiyasiga salmoqli hissa qo'shmoqda. Biroq, moliyaviy resurslar tanqisligi, yuqori foizli kreditlar, energiya ta'minotidagi uzilishlar va logistika

muammolari ularning to'laqonli rivojlanishiga jiddiy to'siq bo'lmoqda.

Ikkinchidan, tarmoqdagi mavjud salohiyatni ro'yobga chiqarish va kichik tadbirkorlik subyektlarining rolini oshirish uchun yirik sanoat korxonalari bilan kooperatsiya va klaster tizimini yanada kuchaytirish, ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish hamda xalqaro sifat standartlarini joriy etish talab etiladi.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqqan holda, qurilish materiallari ishlab chiqarishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining o'rnini kengaytirish bo'yicha quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

❖ Kichik biznes subyektlariga zamonaviy, energiya tejamkor va ekologik toza xorijiy asbob-uskunalarini xarid qilish uchun uzoq muddatli, imtiyozli kredit liniyalari va lizing xizmatlarini yanada kengaytirish.

❖ Sanoat zonalarini va kichik biznes hududlarini zarur muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlari (barqaror elektr energiyasi, gaz, suv va yo'l infratuzilmasi) bilan

to'liq ta'minlash hamda tadbirkorlarga infratuzilma xarajatlarini qoplashda davlat subsidiyalarini joriy etish.

❖ Yirik qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalar atrofida kichik tadbirkorlik subyektlarini birlashtiruvchi sanoat klasterlari va kooperatsiya zanjirlarini shakllantirish, bu orqali mahsulot tannarxini pasaytirish va transport xarajatlarini optimallashtirish.

❖ Kichik korxonalar uchun xomashyo sotib olish va tayyor mahsulotlarni realizatsiya qilish jarayonlarini raqamlashtirish, elektron birja savdolari hamda maxsus B2B platformalaridan foydalanish ko'lamini oshirish.

❖ Tarmoq uchun malakali muhandis-texnolog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, professional ta'lim muassasalarida amaliy ko'nikmalarni kuchaytirish hamda tadbirkorlar uchun qisqa muddatli ixtisoslashtirilgan o'quv kurslarini tashkil etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Porter M. E. *The Competitive Advantage of Nations*. – New York: Free Press, 1990. – 896 p.
2. Audretsch D. B. *The Dynamic Role of Small Firms: Evidence from the U.S.* // *Small Business Economics*. – 2002. – Vol. 18. – P. 13–40.
3. Acs Z. J. *Are Small Firms Important? Economic Contributions of SMEs: Evidence from the United States*. – Washington, D.C.: U.S. Small Business Administration, 1999. – 42 p.
4. Chang H.-J. *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. – London: Anthem Press, 2002. – 208 p.
5. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining hududiy hisobotlari, viloyat hokimliklarining investitsiya boshqarmalari ma'lumotlari hamda "O'zsanoatqurilishmateriallari" assotsiatsiyasining tarmoq tahlillari.